

MUDDATLI HARBIY XIZMATCHILARNING IJTIMOYIY-PSIXOLOGIK MOSLASHUVINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

*подполковник Мелиев Гафур Олимкулович, Тошкент ҳарбий округи бўлим катта
офицери, мустақил изланувчи*

Annotasiya: Ushbu maqolada yosh harbiy xizmatchilarni harbiy xizmat sharoitlariga psixologik moslashish masalalari yoritilgan.

Moslashish yosh harbiy xizmatchilarning hayotidagi muhim omillardan biri sanaladi.

Kalit so‘zlar: Moslashish, harbiy xizmatchi, harbiy xizmat, jamoa.

Barcha yoshlar ham ota-onasi, uyidan ajralish, harbiy muhit talablari va shaxslararo munosabatlarning o‘ziga xos muhitiga dosh bera olmaydi. Shu munosabat bilan, armiyada asosiy masala - chaqiriluvchilarda moslashishning buzilishlarini oldini olish, shuningdek, ruhiy salomatlikni saqlash va harbiy xizmatchilarni armiyaga moslashish darajasini oshirishdir.

Askarlarda moslashuvning yo‘qligi, askarlar mustaqil ravishda hal qila olmaydigan masalalarning mavjudligi, o‘zaro va shaxslararo nizolarning ko‘p variantlariga ega. Zo‘riqishning kuchayishi bilan bu mojarolar bo‘linmani ruxsatsiz tark etishga, o‘z joniga qasd qilish harakatlariga olib kelishi mumkin.

Gipoteza - uzoq muddatli va normal moslashuvga ega bo‘lgan harbiy xizmatchilarning ijtimoiy-psixologik moslashuv darajasida sezilarli farqlar mavjud.

Moslashuv - o‘zgaruvchan tashqi va ichki sharoitlarga moslashish.

Psixologik ma‘noda moslashish - bu shaxsning jamiyatda ushbu jamiyat talablariga, o‘z ehtiyojlari, motivlari va manfaatlariga muvofiq amalga oshirishga moslashishidir.

Ijtimoiy moslashuv - bu shaxsning ijtimoiy muhit sharoitlariga faol moslashish jarayoni.

Ijtimoiy-psixologik ma‘noda moslashish shaxsning kichik guruh bilan munosabati sifatida qaraladi. Ya‘ni moslashish jarayoni deganda shaxsning kichik guruhga kirib borishi, guruhda shakllangan me‘yor va munosabatlarni o‘zlashtirishi, uning a‘zolari o‘rtasidagi

munosabatlar tarkibida ma'lum o'rin egallashi tushuniladi. Moslashuvni ijtimoiy-psixologik o'rganishning o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, shaxs va jamiyat o'rtasidagi munosabatlar shaxs a'zosi bo'lgan kichik guruhlar vositachiligida ko'rib chiqiladi.

Ijtimoiy-psixologik moslashuv shaxs tomonidan kichik guruhning ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini rivojlantirish, unda shakllangan munosabatlar tizimiga kirish va guruh a'zolari bilan ijobiy munosabatda bo'lishdan iborat. Inson yangi ijtimoiy muhitga kirib, o'z munosabatlari tizimini ma'lum darajada o'zgartiradi. Guruh, o'z navbatida, "yangi kelgan" paydo bo'lishiga uning me'yorlari, an'analari va qoidalarini o'zgartirish orqali munosabat bildiradi. Moslashish jarayoni ko'p hollarda shaxsning ijtimoiy faoliyatda o'rganilgan xatti-harakatlarning oldingi tajribasi muvaffaqiyatni ta'minlashni to'xtatib qo'yishini va ijtimoiy sharoitlar yoki yangi ijtimoiy muhit talablariga muvofiq xatti-harakatni qayta qurishni tushunishidir.

Qoida tariqasida, yangi ijtimoiy muhitda shaxsning ijtimoiy moslashuvining 4 bosqichiga ajratiladi:

1. Dastlabki bosqich: shaxsning yangi ijtimoiy muhitda qo'llanilishi kerak bo'lgan xulq-atvor turlarini bilishi, lekin shaxs hali ularni qabul qilishga tayyor emas va eski xulq-atvor namunalariga amal qilishga intiladi.

2. Tolerantlik bosqichi: shaxs, guruh va yangi muhit bir-birining qadriyatlar tizimi va xatti-harakatlari uchun o'zaro tushunishni ko'rsatadi.

3. Turar joy bosqichi: yangi muhit qadriyatlar tizimining asosiy elementlarini shaxs tomonidan qabul qilinishi.

4. Assimilyatsiya bosqichi: moslashish jarayoni barcha ishtirokchilarining qadriyatlar tizimining to'liq mos kelishi.

Moslashuv mexanizmida ikkita javob tizimi ajralib turadi - tez va sekin. Birinchi holda, adaptiv omil ta'siriga javoban barcha mumkin bo'lgan javob mexanizmlari amalga oshiriladi va adekvat reaksiyaga qo'yiladigan talablardan aniq oshib ketadigan funksional holat shakllanadi.

IJTIMOIIY VA PSIXOLOGIK MOSLASHUV

Moslashuv jarayonining bosqichma-bosqich rivojlanishi moslashish mexanizmlarining izchil o'zgarishi bilan ta'minlanadi. Psixologik darajada inson

va atrof-muhit o'rtasidagi o'zaro ta'sir buzilganda yuzaga keladigan holatni quyidagi asosiy tushunchalar yordamida tasvirlash mumkin: stress, umidsizlik va konflikt.

Stress - bu organizmning salbiy atrof-muhit omillariga o'ziga xos bo'lmagan reaksiyasi.

Umidsizlik - bu ma'lum ehtiyojlarni qondirishning haqiqiy yoki idrok etilayotgan imkonsizligi sharoitida yuzaga keladigan salbiy ruhiy holat.

Konflikt - tomonlarning qarama-qarshiligida ifodalangan ob'ektiv yoki sub'ektiv qarama-qarshiliklarning namoyon bo'lishi.

Shunday qilib, uzoq vaqt davomida ehtiyojdan norozilik tufayli ma'lum bir maqsadga erishishda qiyinchiliklar stressning kuchayishiga olib kelishi mumkin, bu esa o'z navbatida amalga oshirilgan faoliyatga salbiy ta'sir qiladi va umidsizlikka olib keladi; keyingi tajovuzkor istaklar yoki reaksiyalar sub'ektning axloqiy munosabatlariga zid kelishi mumkin, ziddiyat yana stressning kuchayishiga olib keladi.

Moslashuv mexanizmining asosiy komponenti bu yoki boshqa turdagi moslashish mexanizmini tashkil etuvchi faoliyat natijasidir. Moslashuvning ijtimoiy-psixologik jarayoni murakkab va 3 blokni o'z ichiga oladi - xulq-atvor, kognitiv, psixologik va tizimli psixologik omillar bilan belgilanadi.

T.O. Parshina ijtimoiy-psixologik moslashuvning besh darajasini belgilaydi:

1. Shaxsning adaptiv salohiyati, u 4 ta komponentni o'z ichiga oladi: bioplastik, biografik, aqliy va shaxsiy tartibga solish tizimi.
2. Oddiy asosiy vaziyatlar.
3. Ijtimoiy qat'iy munosabatlar.
4. Shaxsning faoliyatga bo'lgan ehtiyojini qondiradigan faoliyat sohalarida shakllanadigan ijtimoiy munosabatlar.
5. Ijtimoiy faoliyatning eng muhim holatlarida shaxsning xatti-harakati va faoliyatini tartibga soluvchi qadriyat yo'nalishlari.

Yangi ijtimoiy muhit sifatida quyidagilar harakat qilishi mumkin: oila, ishlab chiqarish jamoasi, o'quv jamoasi va boshqalar.

Moslashuv muvaffaqiyatining shubhasiz ko'rsatkichi - bu, birinchi navbatda, faoliyatning asosiy vazifalarini bajarish qobiliyatiga erishish va uning yuqori mahsuldorligi, umumiy qoniqish, hayotdan zavqlanish va aqliy muvozanat. Shu bilan birga, moslashuv samaradorligi uning psixofiziologik va ijtimoiy-psixologik qiymatini hisobga olgan holda baholanadi, Moslashuv jarayonining narxi yoki to'lovi odatda insonning adaptiv faoliyatini ta'minlash uchun zarur bo'lgan tartibga solish tizimlarining kuchlanish darajasi sifatida tushuniladi.

Harbiy-kasbiy muhitda V.I. Medvedev o'zaro chambarchas bog'liq bo'lgan moslashuv jarayoni omillarining uchta guruhini tavsiflaydi. Uning fikricha, insonga bajariladigan faoliyat turi va uning oldida turgan ijtimoiy vazifalar bilan belgilanadigan tabiiy adaptogen omillar ham, ijtimoiy omillar ham ta'sir qiladi. Uchinchi guruh omillari - faoliyatni amalga oshirish uchun ichki sharoitlar, ya'ni. moslashishni ta'minlovchi jarayonlarning holati.

G.M. Zarakovskiy bunday jarayonlarning uchta guruhini ajratib ko'rsatadi:

-operativ - faoliyat maqsadiga erishish uchun shaxs amalga oshiradigan harakatlarning bevosita mazmunini tashkil etuvchi;

-faoliyatni amalga oshirish uchun sharoit yaratadigan qo'llab-quvvatlash jarayonlari (energiya, plastmassa va boshqalar);

-tartibga solish jarayonlari - umumiy faoliyatni tashkil etish, boshqarish va dastlabki ikki guruhning faoliyatini boshqarish.

F.B. Berezin moslashish jarayoniga ishga qabul qilinganlarning xarakter urg'ularining ta'sirini o'rgandi. Uning fikricha, ta'kidlangan shaxslar aqliy moslashuvning buzilishini ko'rsatmaydi, ularning xulq-atvorini belgilaydigan shaxsiy xususiyatlar, agar ular atrof-muhit talablariga javob beradigan bo'lsa, aqliy moslashuvga yordam beradi. Ammo, agar adaptiv mexanizmlarning uzoq davom etgan stressi urg'ulangan xususiyatlarning istalmagan keskinlashishiga olib keladigan bo'lsa, shaxsning moslashish qobiliyati pasayadi va bu xususiyatlar intrapsixik va shaxslararo ziddiyatlarning paydo bo'lishiga yordam beradi.

Armiyadagi harbiy xizmatchilarning ijtimoiy-psixologik moslashuv jarayoni juda dinamik va uning muvaffaqiyati ko‘p jihatdan bir qator ob‘ektiv va sub‘ektiv sharoitlar, funksional holat, ijtimoiy tajriba, hayotga munosabat va boshqalarga bog‘liq. Ijtimoiy-psixologik moslashuvning sabablari yangi o‘ziga xos muhitda sodir bo‘ladigan va yoshlar fuqarolik hayotida uchramagan ko‘plab omillardir:

- harbiy-kasbiy faoliyatning qat‘iy tartibga solinishi;
- umumharbiy nizomning talablari;
- munosabatlarning yangi shakllari;
- murakkab harbiy texnikaga texnik xizmat ko‘rsatish;
- faoliyatning o‘zaro bog‘liq jamoaviy xarakteri;
- hal qilinadigan muammolarning umumiyliigi.

Harbiy-kasbiy yo‘nalish shaxsiy moslashuvchan potentsial bilan bog‘liq. Shaxsiy moslashuvchan potentsial, o‘z navbatida, kommunikativ potentsial bilan bog‘liq.

Harbiy xizmatchilarning ijtimoiy-psixologik moslashuv darajasi qanchalik yuqori bo‘lsa, harbiy-professional yo‘nalish ham shunchalik yuqori bo‘ladi.

Qurolli Kuchlar tizimidagi bo‘lajak harbiy xizmatchilarda kasbiy moslashuvchanlikni oshirishni ijtimoiy-psixologik jihatdan tadqiq etish o‘ta muhim masala hisoblanadi.

Qurolli Kuchlar tizimidagi bo‘lajak harbiy xizmatchilarda kasbiy moslashuvchanlikni oshirishni keng ko‘lamli tadqiqotlar olib borilsa, moslashuvchanlikka xos xususiyatlar aniqlansa, kasbiy moslashuvchanlik ta’sir etuvchi ijtimoiy-psixologik omillar tadqiq etilsa, u holda harbiy xizmatchilar uchun shart sanalgan ko‘plab psixologik sifatlarning aniqlanishi ehtimoldan holi bo‘maydi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. А.В. Пастушков «Актуальные проблемы социально психологической адаптации военнослужащих в вооруженных силах Российской Федерации». - журнал «Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена», № 33, том 12, 2007.

2. Александровский Ю.А. «Пограничные психические расстройства». - М.: Медицина, 2000. - 495 с.
3. Гриценко В.В. «Социально-психологическая адаптация переселенцев в России». М., 2002.
4. Кимберг А.Н., Бондаренко М.М. «Воинская служба как этап жизни: психологические аспекты» // Актуальные вопросы педагогики и психологии: материалы междунар. заочн. науч.-практ. конф. - Краснодар: КГУ, 2011.
5. Медведев В.И. О проблеме адаптации // Компоненты адаптационного процесса - Л., 1984.- С. 3-16.
6. Налчаджян А.А. «Социально- психологическая адаптация личности: формы, механизмы и стратегии» - Ереван: АН Арм. ССР, 1988.
7. Приступа И.В. «Факторы социально-психологической адаптации военнослужащих по призыву различных возрастных групп». - Вестник Военного университета, №3(27). С.28 - 36. 2011.
8. Юревиц А.Ж., Аверьянов В.С., Виноградова О.В. и др. «Адаптация к профессиональной деятельности» // Физиология трудовой деятельности (Основы современной физиологии) / Под ред. В.И. Медведева - СПб., 1993.
9. Яницкий М.С. «Адаптационный процесс: психологические механизмы и закономерности динамики» - Кемерово. Кемеровский государственный университет, 1999.